

DOI: 10.26468/trakyasobed.202595

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 320–331, 2025

19. Yüzyılda Osmanlı–Rus Ekonomik İlişkilerinin Dönüşümü: 1846 Ticaret Antlaşması Üzerine Bir İnceleme

Evolution of Ottoman–Russian Economic Relations in the 19th Century: An Examination of the 1846 Trade Treaty

Doç. Dr. Aziz Tekdemir*

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edirne, Türkiye

ÖZ

Rusya ilk defa Osmanlı Devleti ile serbest ticaret imkânını, III. Ahmet zamanında 21 Ekim 1720 tarihinde imzalanan antlaşmanın 11. maddesi hükmünce elde etmiştir. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı tüccarının Rusya’da ticaret yaptığı gibi, Rus tüccarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında I. Mahmut zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli *Belgrat Antlaşması*’nın 9. maddesiyle de Rus tacirler Osmanlı Devleti gemileri ile ticaret yapabilme hakkını elde etmiş, 1774 *Küçük Kaynarca Antlaşması* sonrasında da Karadeniz’de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkına sahip olmuşlardır. Zira önceleri Osmanlı gemileri ile ticaret yapan Ruslar, yapılan antlaşmalar gereği artık hem Osmanlı hem de kendi gemileri ile ticaret yapmaya başlamıştır. Rusya, Osmanlı Devleti ile 1783 *Ticaret Antlaşması*’na kadar *Küçük Kaynarca Antlaşması*’nın hükümleriyle ticaret yapmaya devam etmiştir. 1783 *Ticaret Antlaşması* neticesinde artık kendi gemileriyle de ticaret yapan Rusya, bu ticarete Osmanlı reaya gemilerini de kullanarak önemli miktarda ihracat gerçekleştirmiştir. Yapılan ticaret antlaşması neticesinde Rusya Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerden daha ayrıcalıklı hale gelmiştir. Hatta İngiltere’nin 1838 *Balta Limanı Ticaret Antlaşması* ile Osmanlı Devleti topraklarında Rusya’nın sahip olduğu imtiyazları elde edebildiği söylenebilir. *Balta Limanı Antlaşması*yla üstünlüğünü kaybeden Ruslar, Mısır’ın bağımsızlığını kazanabilme olasılığını göz önünde bulundurarak, karşı bir hareketin kötü sonuçlarının kendisi açısından zararlı olabileceğini düşünmüş, İngiltere ile ilişkilerini düzelttikten sonra 1846 yılında *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması*’nı yapmıştır. Çalışmada 1846 *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması* her iki devlet açısından ele alınıp öncesi ve sonrasıyla değerlendirilmeye gayret gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, ticaret, vergi, gümrük

ABSTRACT

Russia first secured the right to free trade with the Ottoman Empire through Article 11 of the *Treaty* signed on 21 October 1720 during the reign of Ahmed III. This treaty granted Russian merchants the right to trade in the Ottoman Empire on the same terms as Ottoman merchants in Russia. With Article 9 of the *Belgrade Treaty*, signed on 3 September 1739 during the reign of Mahmud I, Russian merchants obtained the right to trade via Ottoman ships. Later, with the *Treaty of Küçük Kaynarca* in 1774, they gained the right to trade in the Black Sea using their own ships. Thus, Russians, who had initially traded via Ottoman ships, came to conduct trade via Ottoman and their own ships. Until the

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doç. Dr. Aziz Tekdemir

E-posta: aziztekdemir@trakya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-176-8072

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Tekdemir, A. (2025). 19. Yüzyılda Osmanlı–Rus ekonomik ilişkilerinin dönüşümü: 1846 Ticaret Antlaşması üzerine bir inceleme. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 320–331.

©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

Turco–Russian Trade Treaty of 1783, Russia continued to trade with the Ottoman Empire in accordance with the *Treaty of Küçük Kaynarca* of 1774. With the *Trade Treaty of 1783*, Russia, which already possessed its own ships, exported a considerable amount of goods to the Ottoman Empire while still utilizing Ottoman ships as well. As a result of these trade treaties, Russia became more privileged in the Ottoman Empire than most European countries. Britain is considered to have attained similar privileges only with the *Balta Limanı Treaty of 1838*. The Russians, who lost their advantage with the *Balta Limanı Treaty* and feared the possible consequences of Egyptian independence, concluded that any action against Britain could prove harmful to themselves. After mending their relations with Britain, Russia signed the *Turco–Russian Trade Treaty of 1846* with the Ottoman Empire. This study examines the *Turco–Russian Trade Treaty of 1846* from the perspectives of both countries and analyzes the period before and after the treaty.

Keywords: Ottoman State, Russia, trade, tax, customs

EXTENDED ABSTRACT

The nineteenth century marked a period of profound transformation for the Ottoman Empire as it gradually lost its economic sovereignty and became increasingly integrated into the expanding capitalist world system. This transformation was shaped primarily by a series of commercial treaties concluded with European powers, which dismantled the Empire's traditional regulatory structures and opened its markets to foreign penetration. Among these agreements, the *Turco–Russian Trade Treaty* of 1846 occupies a central position. It not only formalized and expanded the privileges that Russian merchants had accumulated since the eighteenth century but also revealed the extent of the Ottoman state's dependence on the external political and economic conditions.

Commercial relations between the Ottoman Empire and Russia had deep historical roots. As early as the late fifteenth century, Russian rulers approached the Ottoman sultans through intermediaries to obtain trading rights in the Black Sea region. By the sixteenth century, Russian merchants were exporting furs, wax, and metals to the Ottoman Empire while importing silk, spices, textiles, and luxury goods. Although these exchanges were initially limited, they became institutionalized in the eighteenth century through a sequence of treaties that steadily expanded Russian privileges. The *Treaty of 1720* granted Russian merchants the right to trade in Ottoman lands on a reciprocal basis with Ottoman traders operating in Russia. The Treaty of Belgrade of 1739 extended these rights further, while the *Treaty of Küçük Kaynarca* of 1774 marked a watershed by granting Russia the right to use its own ships in the Black Sea and thus ending the Ottoman monopoly over that sea. The commercial treaty of 1783 reinforced Russia's favorable position, while the establishment of Odessa as a port in 1794 created export routes, particularly grain, into Ottoman and European markets. Finally, the Treaty of Edirne in 1829 consolidated Russian navigation and trade privileges, including free passage through the Straits.

This gradual expansion of Russian advantages was disrupted by the Anglo-Ottoman Commercial Convention of 1838, also known as the *Balta Limanı Agreement*, which granted Britain unprecedented access to Ottoman markets and dismantled the monopoly system protecting local producers. Russia now faced the risk of losing its privileged status as the Ottoman state moved toward a generalized policy of free trade under pressure from European powers. Nevertheless, geopolitical considerations, especially the Egyptian crisis of the 1830s and the risk of alienating Britain, delayed Russia's response. Only after diplomatic relations with Britain were stabilized did Russia pursue a new agreement. The result was the *Turco–Russian Trade Treaty* of 1846, which was signed in İstanbul on 30 April and ratified on 6 July.

The treaty consisted of 20 articles and was intended to align Russian privileges with those granted to Britain and France. It confirmed some earlier provisions, revised others, and introduced new arrangements. Its core element was the recognition of Russia as a most-favoured-nation, ensuring that Russian merchants would not be disadvantaged relative to their European competitors. Customs duties were fixed at low rates, generally 3% on imports and exports, supplemented by the 9% *amediyé* tax, thereby maintaining the general framework of free trade. Russian merchants were granted the freedom to buy and sell Ottoman agricultural and industrial products throughout the Empire without internal customs duties and were permitted to re-export goods under minimal restrictions. Wholesale trade was authorized, whereas petty retail, itinerant vending, and artisanal production remained reserved for Ottoman subjects. Certain sensitive commodities, including arms, gunpowder, and salt, were excluded, while textiles, silk, tobacco, and alcohol were included under specific tax regimes. The treaty applied to all Ottoman provinces, including Egypt, Moldavia, Wallachia, and Serbia, thus extending Russia's commercial reach across the entire Empire.

EXTENDED ABSTRACT

The economic effects of the treaty were far-reaching. By lowering barriers and standardizing taxes, it significantly increased the volume of Russo-Ottoman trade. Grain exports from southern Russia to İstanbul and other markets grew sharply, while Ottoman raw materials such as silk and tobacco gained easier access to Russian markets. At the same time, the treaty aggravated existing structural weaknesses in the Ottoman economy. The influx of Russian and European manufactured goods undermined local artisans and small-scale producers, many of whom could not compete with cheaper and more abundant foreign products. Agricultural production became increasingly oriented toward export markets, thereby weakening domestic provisioning. Consequently, the Ottoman Empire was drawn deeper into the capitalist world system as a supplier of raw materials and a consumer of foreign manufactures, while its own industry and fiscal autonomy were steadily eroded.

Politically, the treaty served a dual purpose. For the Ottoman Empire, it represented a strategy of balancing among the great powers. By placing Russia on the same footing as Britain and France, the Sublime Porte sought to avoid alienating any major player in the Eastern Question, while simultaneously reducing the risk of domination by a single power. For Russia, the treaty was a diplomatic achievement that restored commercial parity after the setback of 1838 and reaffirmed its influence in the Black Sea and Danubian regions. The treaty therefore illustrates how economic agreements were closely intertwined with the geopolitical rivalries of the nineteenth century.

The broader significance of the 1846 treaty lies in its embodiment of the structural transformation of the Ottoman economy during the nineteenth century. Although it promoted bilateral commerce and expanded trade flows, it simultaneously entrenched foreign economic dominance and curtailed the state's regulatory authority. By granting Russia parity with Britain and France, the Ottoman Empire effectively acknowledged its declining capacity to formulate independent trade policy independently and was compelled to extend privileges under external pressure. The treaty thus reflects both the pragmatic diplomacy of the Ottoman elite and the Empire's deepening entanglement in an unequal global order.

Giriş

15. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzey kıyılarına çıkması, Osmanlı Rus ticari ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Altın Orda Devleti'nin gücünü kaybetmesi ile birlikte Ruslar, Karadeniz kıyılarına doğru ilerlemeye başlamış ve bölgenin hâkimi konumunda bulunan Osmanlı Devleti ile diplomatik temaslar kurmuştur. İlk görüşmeler ticari ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. 1492'de Moskova Knezi III. İvan, Kırım hanı vasıtasıyla II. Bayezid'e mektup göndererek Karadeniz'de ticaret yapmak için izin istemiştir¹. Aynı zamanda III. İvan, II. Bayezid'e gönderdiği mektuplarda ticaret seferleri sırasında ölen tüccara ait ve mirasçısı bulunmayan mallar başta olmak üzere Osmanlı yönetimi ile Rus tüccarı arasındaki sorunların giderilmesi amacıyla ricalarda bulunmuştur. Rus tüccarlarına gümrüklerde çıkarılan sorunlar, ürünlere el koyma gibi konuları dile getirmiştir. II. Bayezid sorunların giderileceğine dair cevap vermiştir².

Bu mektuplarda yer alan tüccar sayısının fazlalığı Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ticaretin ne kadar etkin olduğunu gözler önüne sermektedir. Halil İnalcık da Rus tüccarının

Anadolu'da etkin olduğunu dile getirmiş Aleksey, Gavril ve Stepan isimli tüccarın Bursa'da ticari faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Rus ticareti ivme kazanmıştır. Ruslar Osmanlı Devleti'ne av kuşları, balık dişi, balmumu, maden ürünleri ve kürk ihraç ederken ipek, atlas, kadife kumaş, halı, deri çeşitleri, baharat ve değerli madenler ithal etmişlerdir. Osmanlı Rus ticaretinde büyükelçilik kervanlarının da önemli rol oynadığı görülmüştür. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra düzenli olarak Ruslardan kürk ithal etmeye başlamış ancak devlet tarafından örgütlü bir şekilde kürk ticareti 16. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir³.

Rus kürkleri ve derilerinin ithalatı için Osmanlı hazinesinden büyük miktarda tahsisat ayrılmıştır. İthal edilen kürkler arasında samur, kakım, boz tilki ve ağaç sansarı bulunmaktadır. Rusya, kürklerin yurt dışına ihracında devlet tekeli uygulamış ve Sobolin Hazinesi ile Hazine Sarayı isimli kurumlara izin vermiştir. Bu iki kurum haricinde kürk ihracı yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarına ilerlemesi, Novgorod'un Moskova'ya bağlanması kürk ticaretinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Rus kürkleri Moldavyalı tüccar tarafından

1 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 133; Uğur Kurtaran, *Sultan I. Mahmud Dönemi*, Atf Yayınları, Ankara 2014, s.178.

2 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri", *Türk Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491-1992*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 92.

3 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri" ... s. 93-94.

İstanbul'a getirilmiştir. Türkiye ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılan ticarete av kuşları da önemli bir yer işgal etmiştir⁴.

18. yüzyıla kadar Karadeniz'e çıkışının bulunmaması sebebiyle Rusya'nın Osmanlı Devleti ve Akdeniz ülkeleriyle ticareti gelişmemiştir. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti ile Rusya arasında henüz bir ticaret antlaşması imzalanmamıştır. Rus tüccarın İstanbul'da yerli ve yabancı tüccar ile ticari ilişkilerinde süreklilik bulunmaktaydı. Rus mallarının büyük bir bölümü Ukrayna, Polonya ve Avusturya Macaristan üzerinden karayolu ile İstanbul'a getirilmekteydi. Rus ürünlerinin küçük bir kısmı ise Dinyeper ile Don girişinden denize açılan Osmanlı Devleti gemileriyle nakledilmekteydi⁵.

1711 Purut antlaşması ile Rus tüccarının sadece karadan İstanbul'a gelmesine müsaade edilmiştir⁶. Rusya, Osmanlı Devleti ile serbest ticaret imkânını ilk kez III. Ahmet zamanında 21 Ekim 1720 tarihinde imzalanan antlaşmanın 11. maddesi hükmüne elde etmiştir. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı tüccarının Rusya'da ticaret yaptığı gibi Rus tüccarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği kabul edilmiştir⁷. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında I. Mahmut zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli *Belgrad Antlaşması*'nda her iki ülke tüccarının karşılıklı olarak serbest bir şekilde ticaret yapabileceği fakat Rusya'nın Karadeniz'de ticaret gemisi bulunduramayacağı ifade edilmiştir⁸.

1756 yılında Osmanlı Devleti ile Akdeniz ülkeleri arasında ticaret yapmak amacıyla bir Rus şirketi kurulmuştur. Şirkete Temerikovsk limanından hareketle deniz ve karayolu vasıtasıyla İstanbul, Venedik, İtalya ve diğer bölge ülkelerine kürk, balmumu, yelken kumaşı, zincir, sicim, keten bez, balık, işlenmiş deri, inek ve domuz yağı, demir, pik demir, Çin kumaşları gibi ürünleri ihraç etme konusunda yetki verilmiştir. Ayrıca şirket Rusya'ya kuru üzüm, ceviz, şarap, limon suyu, pamuk ipliği, zeytinyağı, hurma, şeker, meyve ve kokuları ithal

etmeyi planlamıştır. Merkezi Moskova'da bulunan şirketin bir diğer şubesi de İstanbul'da açılmıştır. Osmanlı vatandaşı Koreyan'a ait iki gemi ticaret için şirkete tahsis edilmiştir. Şirket 1760 yılında İstanbul'a havyar, inek yağı, mum, keten, balık yağı, demir ile pik demir nakletmiştir⁹.

Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Karadeniz'de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkına sahip olmuştur. Osmanlı gemileri ile ticaret yapan Ruslar, yapılan antlaşmalar gereği artık hem Osmanlı hem de kendi gemileri ile faaliyet göstermeye başlamış, diğer ülkelerden alınan gümrük vergilerini ödeyerek Rus mallarını İstanbul'a getirmiştir¹⁰. Rusya, Osmanlı Devleti ile 1783'te yapılan antlaşmaya kadar Küçük Kaynarca'nın hükümleriyle ticaret yapmaya devam etmiştir. 22 Haziran 1783'te imzalanan ticaret antlaşması neticesinde artık kendi gemileriyle de Akdeniz ve Karadeniz'de serbest ticaret yapabilen Rusya, bu ticarete Osmanlı reaya gemilerini de kullanarak Osmanlı Devleti'ne önemli miktarda ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda yabancı gemilerle Rus bayrağı altında ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Yapılan ticaret antlaşması neticesinde Rusya, Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerden daha ayrıcalıklı hale gelmiş Osmanlı Devleti kendi kontrolünde olan Karadeniz ticaretindeki üstünlüğünü kaybetmiştir¹¹. Karadeniz'de Rusya'nın ticaret hakkını elde etmesinin ardından 1784'te Avusturya, 1802'de İngiltere ile Fransa daha sonra da diğer Avrupa devletleri bu imtiyazdan yararlanmaya başlamıştır¹².

1792'de Osmanlı Devleti'nden alınarak 1794'te limana dönüştürülen Odessa ile Rus ticareti ivme kazanmıştır¹³. 19. yüzyılın ilk yarısında ekonomide meydana gelen gelişmeler ticarete olumlu bir şekilde yansımıştır. Nehir ve göller, ticarete önemli rol oynamıştır. Yüzyılın başında tarımın gelişmesiyle birlikte Rusya'dan Yunan bayraklı gemiler ile Karadeniz üzerinden Avrupa ülkelerine buğday ihracı gerçekleşmiştir.

4 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri"... s. 95.

5 Nikolay G. Kireev, "XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk ticaret ilişkilerinin kurulması", *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 115–116.

6 Semiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004, s. 203.

7 T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii s vostokom politicheskio i torgovye*, GPİB Yayınları, Moskova 2005, s. 43; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döner Neşriyat, İstanbul 1981, s. 141; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu", *Belleten*, 225, Ankara 1995, s. 357.

8 T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii*..., s. 43; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları*..., s. 141; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması...", s. 357; Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700–1870* (çev. Gül Çağalı Güven), İşbankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 127; Semiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*..., s. 215; Uğur Kurtaran, "Sultan I. Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Âhidnamenin Diplomatik Açından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, 2014, s. 224, 226.

9 Nikolay G. Kireev, "XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk ticaret ilişkilerinin kurulması"... s. 118–119.

10 *Muahedat Mecmuası*, C. III, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1297, s. 259–261; S. F. Platonov, *Kurs russkoy istorii*, Veçe Yayınları, Moskova 2006, s. 520; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması...", s. 357–358; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 170; Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkiye ve Kaynarca Muâhede-i* (çev. Yusuf Ziya), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 228; Serkan Yazıcı, "Osmanlı Devleti (1699–1923)", *Türk Tarihi ve Kültürü* (Ed. Muhammed Bilal Çelik), Nobel Yayıncılık, Ankara 2019, s. 185.

11 İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması", s. 359; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*..., s. 186–187.

12 Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 2009, s. 368–369.

13 Nicholas V. Riasanovsky – Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze* (çev. Figen Dereli), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 290.

Odessa ve Taganrog limanları önem kazanmıştır¹⁴. *Bükreş Antlaşması* sonrasında Ruslar Prut ve Turla (Dniester) nehirleri arasındaki toprakları ilhak etmiştir. Rusya ele geçirdiği Turla gümrük koridoru sayesinde 1829 yılına kadar Karadeniz'in batı kıyılarında hem ekonomik hem de stratejik anlamda ciddi ilerleme sağlamasına rağmen 1829 *Edirne Antlaşmasına* kadar Rus ticaret gemileri Osmanlı sularında rahat hareket edememiş antlaşma sonrasında ise serbest ticaret hakkı elde etmiştir¹⁵. 1829 *Edirne Antlaşmasının* 7. Maddesi hükmünce Rusya'ya Karadeniz'de sınırsız ticaret ayrıcalığı tanınmış, ticaret gemilerinin Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçişi serbest hale getirilmiştir¹⁶.

XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti iktisadî bakımdan Avrupa'nın etkisi altına girmiştir. Kapitalist dünya ekonomisinin hızla yayıldığı bu dönemde, zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Osmanlı Devleti, sanayileşmiş ülkelerin dikkatini çekmiştir¹⁷. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yapmış olduğu ticaret antlaşmaları neticesinde Osmanlı pazarı, Avrupai mahsul ve mamullerin istilasına uğramıştır. 1838 yılında İngiltere, akabinde ise Rusya'nın da aralarında bulunduğu diğer Avrupa ülkeleri ile ticaret antlaşmaları imzalanmıştır¹⁸.

1846 Türk-Rus Ticaret Antlaşması

1846 Osmanlı Rus Ticaret Antlaşmasına kadar ticari ilişkiler, *Edirne Antlaşması*'nın 7. Maddesi ile belirlenmiştir¹⁹. 1846 tarihli 20 maddelik ticaret antlaşması Sultan Abdülmecit zamanında Rauf Paşa'nın sadrazam, Mustafa Reşit Paşa'nın da Hariciye Nazırı olduğu dönemde Rusya ile İstanbul'da 30 Nisan'da imzalanmış, 6 Temmuz 1846 tarihinde de iki ülke tarafından onaylanmıştır²⁰. Bu dönemde İstanbul'da Vilademir Telinof murahhas orta elçi sıfatı ile müzakereleri yürütmüştür. Dönem itibarıyla Rusya'nın imparatoru I. Nikolay'dır²¹.

Antlaşma metninin hazırlanmasında Mustafa Reşit Paşa görevlendirilmiştir. Antlaşmanın imzalanmasında Darphane Nazırlığı ile İstanbul Gümrük Emaneti müdürlüğü görevini yürüten Mehmet Tahir Bey de ikinci murahhas olarak yer almıştır²².

Osmanlı Devleti sınırları ve karasuları içerisinde Rus vatandaşlarının ve gemilerinin ticari imtiyazları 10 Haziran 1783 tarihinde yapılan ticaret muahedesi ve 1829 *Edirne Antlaşmasının* 7. Maddesi ile belirlenmişti. 1846 yılındaki antlaşma ile önceki kararların bazıları iptal edilmiş, bir kısmı yeniden düzenlenmiş diğer bölümleri de aynen onaylanmıştır. Antlaşmanın hükümlerinin tamamının karada ve denizde görevli olan tüm askeri ve idari memurlar tarafından eksiksiz bir şekilde uygulanması taahhüt edilmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde en imtiyazlı devletler (İngiltere ve Fransa) ile eşit haklara sahip olması kararlaştırılmıştır. Antlaşma yapıldıktan sonra verilecek imtiyazlarda da bu konunun göz önünde bulundurulması kabul edilmiştir²³.

Daha önce diğer yabancı devletlerle yapılan antlaşmalarda olduğu gibi dış ticaret için gümrük vergisi %3 olarak kararlaştırılmıştır. Rus tüccar ve vekillerinin Osmanlı Devleti'ne ihraç ettikleri gerek Rus gerekse bir başka devletin mahsulünden veya Osmanlı Devleti'nden ithal ettikleri ürünlerden önceki şartlar dâhilinde vergi tahsil edileceği belirtilmiştir²⁴.

Rus tüccarı, bizzat veya vekilleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin tarım ve sanayi ürünlerini gerek ithal etmek gerekse Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ticaretini yapmak için satın alabilecekti. Rus tüccarı, ürünleri tekelleştirmemek şartıyla Osmanlı Devleti'nin her bir limanına nakledebilecek, satıcı ve müşteriden hiçbir şekilde vergi alınmayacak ve Osmanlı Devleti'nin şartlarına uyduğu sürece, elde etmiş olduğu ticari

14 Nicholas V. Riasanovsky – Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, s. 358–359.

15 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789–1856)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 137–139; Kemal Beydilli, “Hünkâr İskelesi Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998, s. 488–490.

16 Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700–1870*, ..., s. 380; Hakan Engin, *Teşkilat, Tahkimat ve Mali Yapısıyla Osmanlılarda Serhaddin Savunması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2024, s. 42–65.

17 Henry C. Barkley, *Between the Danube and Black Sea or Five Years in Bulgaria*, London 1876; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

18 Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile Sir Henry Lytton Bulwer arasında yapılan görüşmeler sonrasında 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Ticaret Muahedesi imzalanmıştır. Muahede iki kısma ayrılmış olup ilk kısımda Osmanlı Devleti'nden ihraç edilecek ürünler ile alınacak vergilere, ikinci kısımda ise İngiltere'den ithal edilecek ve transit geçecek mallar ile uygulanacak vergilere dair konulara yer verilmiştir. Muahdede Osmanlı Devleti'nin daha önceden beri uyguladığı ihraç yasakları ile yed-i vâhid usulü kaldırılmıştır. İngiltere ile yapılan bu muahedenin benzerleri daha sonra diğer devletlerle de imzalanmıştır. Mübahat S. Kütükoğlu, “Baltalimanı Muahedesi”, *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 38–40.

19 *Muahadat Mecmuası*, C. IV, *Ceride-i Askeriye Matbaası*, İstanbul 1298, s. 74–76.

20 T. Yuzefoviç, antlaşmanın 18 (30) Nisan 1846 tarihinde imzalandığını, 1 (13) Temmuz 1846'da yürürlüğe girdiğini dile getirmektedir. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

21 *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98.

22 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVN. NMH (Sadaret Name-i Hümayun Evrakı), 5/21 (Evahir B. 1262/Nisan 1846); BOA, A. DVNSNMH.d (Sadaret Name-i Hümayun Defterleri), 12/38, s. 59.

23 Antlaşmanın 1. maddesi: BOA, HAT (Hatt-ı Hümayûn), 1644/7; BOA, A. DVN.MHM (Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemi), 2A/70; BOA, A. DVN.MKL (Sadaret Mukavelenameler), 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 50, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98.

24 Antlaşmanın 2. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 50, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98–99.

hakları devam ettirebilecekti. Rusya yapacağı ticari faaliyetlerde Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmayacak, belirlenen hukuki şartlar gereği Osmanlı Devleti vatandaşları için kararlaştırılan vergiler her ne şekilde olursa olsun bu antlaşmayı ihlal etmeyecek, Osmanlı Devleti de Rus tüccarına yeni vergiler yüklemeyecekti²⁵.

İç gümrük vergileri kaldırılarak iki devlet arasında uygun bir düzenleme yapılmıştır. Rus tüccarının ihracat amacıyla gemiye yüklediği ürün için verdiği %3 reftiye²⁶ dışında eşyanın ulaştığı iskelede %9 amediye²⁷ ödemesi kararlaştırılmıştı. Osmanlı Devleti bu vergiler haricinde gerek devlet eliyle gerek münferid olarak hiçbir şekilde vergi talep etmeyecekti. Osmanlı Devleti, karara uyulmadığı takdirde Rusya'nın itirazını değerlendirecek, alınan vergi geri ödenecek ve vergiyi tahsil eden kişinin derecesi ne olursa olsun cezalandırılacaktı. Geminin yükleneceği limanda ya da ihraç olunacak bölgede, satın alınan eşya ve mahsulden %9 Amediye ve %3 reftiye alınacaktı²⁸.

Gerek Rusya'nın gerekse diğer yabancı devletlerin tarım ve sanayi ürünleri, Rus tüccarı tarafından %3 vergi ödenmek şartıyla Osmanlı Devleti'ne getirilebilecek ve ülkenin her bölgesinde bu şarta uyulacaktı. Ayrıca Rus tüccarı ürünleri ister getirdiği bölgede ister memleketin herhangi bir bölgesine götürerek orada satsın %2 ek vergi ödemek zorundaydı. %3'ün eşya iskelede ulaştığında %2'nin ise satışta alınması gümrük idaresinde problemlere sebep olacağından, ortaya çıkacak sorunların giderilmesi için vergilerin birlikte %5 olarak alınması ve iki verginin ayrı olarak gümrük defterlerine kaydedilmesi kararlaştırılmıştır. Tüccarın menfaati de düşünülerek %2'lik verginin ödenmesinde kolaylıklar sağlanmış ve gümrük defterine kaydedildiği tarihten itibaren kefil göstermek şartıyla ödemesi için bir sene süre verilmiştir. Eğer aynı ürün içerde veya dışarıda ister yerli ister yabancı tüccar tarafından tekrar satılacak olursa satıcı ile alıcıdan ve ürünü alıp ithal etmek isteyen hiçbir şekilde vergi alınmaması kabul edilmiştir²⁹.

Rus tüccarı, Osmanlı Devleti'ne yabancı ülkelere gelmiş ve girişi sırasında %3 vergisi ödenmiş olan ürünü satın alabilecek

ve %2'nin haricinde vergi ödemeksizin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde satabilecekti. İsteddiği takdirde tekrar ihraç etme hakkına sahip olabilecekti. İthal eşya, boşaltıldığı limanda %3 ve %2'lik vergisi alındıysa hiçbir vergi talep edilmeksizin diğer bir limana nakledilebilecekti. İthal olarak gelen eşya Osmanlı Devleti'nde satılmayıp, el değiştirmeden yabancı ülkelere gönderilmesi gerektiği takdirde ödenmiş olan %2'lik vergi sahibine iade edilecekti³⁰.

Rus tüccarı, Osmanlı Devleti'nde üretilen eşya ve emtiadan satın alıp, gerek bulundukları bölgede gerekse Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde satmak isterse, yerli tüccar gibi muamele görecektir bunun dışında vergi talep edilmeyecek ve hiçbir şekilde Rus tüccarına haksızlık yapılmayacaktı³¹.

Daha önceki antlaşmalarla belirlenen serbest ticaret usulü gereğince Rus tüccarının Rusya'dan ya da bir diğer devletten getirdikleri eşya, emtia ve erzağın gümrüğünü ödedikten sonra Osmanlı Devleti mağaza ve ticarethanelerinde toptan veya parça parça ticaretini yapabilecekti. Rus tüccarı, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde aldıkları tarım ve sanayi ürünlerini, belirlenmiş şartlar dâhilinde toptan veya perakende olarak satabilecekti. Yalnız Rus vatandaşlarına, Osmanlı Devleti'nin gedikli ve gediksiz esnafı gibi seyyar satıcılık yapmasına ve Osmanlıya özgü sanatlar için tezgâh kurmasına izin verilmemiştir³².

Daha önce yapılan antlaşmalarda olduğu gibi Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e gidip gelirken Halic-i Kostantiniyye ve Çanakkale Boğazı'ndan geçen Rus ticaret gemileri için verilmiş olan serbest geçiş hakkı bu antlaşmada da yer almıştır. Başka bir ülkeye gönderilmek üzere gelen ürünlerin Rus ya da başka ticaret gemilerine yükleninceye kadar, karaya çıkarılıp gümrüğün bilgilendirilmesi ve ürünlerin mühürlü bir şekilde gümrük depolarında muhafaza edilmesi gerekmektedir. Şayet gümrük depolarında yer olmazsa ürünün, gümrüğün uygun gördüğü depolarda saklanması ve gönderileceği zaman da sahibine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti, depolara konulan üründen vergi ya da başka bir isimle ücret talep

25 Antlaşmanın 3. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 99.

26 Reftiye: Memleket dışına çıkarılan mahsul ve mamullerden alınan gümrük vergisidir. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 22.

27 Amediye: Kara ve deniz yoluyla yabancı devletlerden gelen mahsul ve mamullerden gümrüklerde alınan vergidir. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 57.

28 Antlaşmanın 3. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH (Sadaret Name-i Hümayun Kalemi), 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 100; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 165.

29 Antlaşmanın 4. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51–52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 100; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 166.

30 Antlaşmanın 4. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 101; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 166–167.

31 Antlaşmanın 5. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 101–102.

32 Antlaşmanın 6. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61–62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 102; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 167–168.

etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Osmanlı Devleti'ne getirilen eşyadan, devletin sınırları içinde satılmayıp diğer ülkelere gönderilecek olursa, sadece %3 ithal vergisi alınması bunun dışında hiçbir şekilde başka bir verginin tahsil edilmemesi kabul edilmiştir³³.

Osmanlı Devleti'nde bazı konular istisna olmak üzere tarım ürünleri de dâhil tekel oluşturulmayacaktı. Osmanlı Devleti, ürünün alım ve satımında ya da bir bölgeden diğer bölgeye naklinde izin usulünü kaldıracak, Rus tüccarı ticaret amacıyla izin almayacak ve izin için herhangi bir vergi ödemeyecekti³⁴.

Mücbir bir sebeple Osmanlı Devleti tarım ya da diğer bir ürününün ihracını yasaklamak zorunda kalırsa, uygulama için kısa süre içerisinde gerekli limanlara yasağın süresi ile ürünlerin listesi bildirilecek ve Rus elçiliği de haberdar edilecekti. Bu konu hakkında istisnalar olmayacak yasak her tüccara olduğu gibi Rus tüccarına da uygulanacaktı³⁵.

Savaş edevatının, top, barut, kurşun ve ateşli silahların ticareti yasak olup sadece bir insanın av için kullanacağı en fazla 5 vukiyyelik³⁶ saçma ve gerekli miktarda barut satılabildi. Rus ticaret gemileriyle izinsiz olarak top nakledilemez ve satılamazdı. Eğer limana getirilirse gümrükte depoya çekilirdi. Ticaret gemilerinin kendi güvenliklerini sağlayabilecek derecede top taşımalarına izin verilirdi³⁷.

İki devlet arasında karşılıklı olarak genel ticaret serbestisi kabul edilmiştir. Ancak bazı konular serbest ticaretin dışında tutulmuştur.

Rus tüccarına, balık avlaması ve satması için izin verilmemiştir. Sülük avının da Maliye Nezareti'nin idaresinde olduğu belirtilmiştir. İthal edilen şap³⁸ Osmanlı Devleti'nin koymuş olduğu kurallara uygun olarak satılacaktı. Osmanlı Devleti'ne ülke dışından tuz getirilmesi yasaklanmıştı. Memlekette tuz çıkarılan bölgelerde özel satış yerlerinin açılması ve tuzun üretildiği yerde satılması kararlaştırılmış bölge dışına çıkarılması men edilmiştir. Rus tüccarının da bu kurala uyması

şart koşulmuştur. Fakat ihraç edilen diğer ürünler gibi vergisi ödenerek Osmanlı Devleti'nde üretilen tuzun ihraç edilmesine izin verilmiştir.

Yabancı devletlerden ithal edilen enfiyenin geldiği gibi, kavanozları açılmaksızın satılması kararlaştırılmıştır. Seyyar satıcı tarafından tartılarak satılmasına da izin verilmiştir. Rus tüccarının Osmanlı mahsulü olan enfiyeyi ihraç etmek üzere satın almasına müsaade edilmiş fakat Osmanlı Devleti sınırları içerisinde satması yasaklanmıştır. Osmanlı duhanından öşür vergisi dışında ekim izni için de özel vergi alınmıştır. Rus tüccarı ihraç için duhan satın aldığıda %12 gümrük vergisi ödemesi gerekmekteydi. Öşür ve ekim izni vergisinin satıcı tarafından ödendiğini gösteren belgenin ihraç sırasında ibraz edilmesi istenmiştir. Vergilerin ödendiğini gösteren belgenin olmaması halinde tüccar tarafından tekrar ödenmesi kararlaştırılmıştır. Satın aldıkları duhanı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde sattıklarında en imtiyazlı devletin tüccarına tanınan hak Rus tüccarına da verilmişti.

Alkollü içkilerin sadece toptan satılabileceği kabul edilmiş, Rus vatandaşları tarafından kıyye ve kadeh ile dükkân, mağaza, gemi, kayık ve sandallarda satılması yasaklanmıştır. Antlaşmaya aykırı bir şekilde ticaretin engellenmemesi istenmiştir. Osmanlı tarafından üretilen alkollü içkiler, sınır içerisinde satılırken Ruslara devlet içerisinde en imtiyazlı devlet tüccarına tanınan hakların verilmesi ve onlarla aynı oranda vergi alınması kararlaştırılmıştır³⁹.

Osmanlı Devleti'nde üretilen ipeğin gümrük vergisi öndendikten sonra ihraç edilmesine izin verilmiş gümrük bulunmayan limanlardan ülke dışına çıkarılması yasaklanmıştır. İpeğin sadece Osmanlı Devleti'nin sefaretlere bildirmiş olduğu limanlardan gemilere yüklenmesine karar verilmiştir. Belirlenen limanların sefaretlerin muvafakati olmadıkça değiştirilmemesi istenmiştir⁴⁰.

Bu antlaşmada taahhüt edilen şartlar çerçevesinde tüccara, bizzat kendisi veya milliyet farkı gözetmeksizin ortaklık kurduğu ya

33 Antlaşmanın 7. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 62; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 102–103; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 169.

34 Antlaşmanın 8. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 103.

35 Antlaşmanın 9. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 103–104.

36 Vukiyye ağırlık ölçüsü birimidir. Vakiyye, okiyye, kıyye ve okka olarak da adlandırılır. Yaklaşık 1283 grama denk gelmektedir. Garo Kürkman, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Araştırma Enstitüsü, Antalya 2003, s. 395.

37 Antlaşmanın 10. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 104.

38 Rusya tüccarı, 3. maddede belirtilen vergiyi ödeyerek Osmanlı ürünü olan şapı satın alabilir, hatta ihraç da edebilirdi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70.

39 Antlaşmanın 11. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53–54, 62–63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 104–106; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 170–171.

40 Antlaşmanın 12. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 54, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 106; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

da vekil gösterdiği kişinin aracılığıyla ticaret yapmasına izin verilmiştir. Bu usul tüm Rus tüccarı ve vatandaşları için geçerli olmuştur. Fakat Rus tüccar ve vatandaşlarından kanunlara aykırı durumlara dikkat etmeleri ve usulsüz ticaret yapmamaları istenmiştir. Kanunlara uymayan tüccarın ilgili Rusya memurları tarafından cezalandırılacağı taahhüt edilmiştir⁴¹.

Antlaşmada Rus ticaret gemilerine yüklenen emtianın içeriğiyle ilgili belgenin, Osmanlı Devleti ile Rusya sefaretleri arasında müzakere edilerek kararlaştırılacağı belirtilmiştir⁴². Bu antlaşmanın içerdiği şartların Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'da bulunan tüm topraklarında geçerli olacağı bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Mısır'da Rus tüccara, en imtiyazlı devletlere tanınan hakları vermeyi taahhüt etmiştir⁴³.

Eflak ve Boğdan ile imtiyaz elde eden Sırp eyaletleri de yapılan antlaşmada ele alınmıştır. Rusya'nın bahsi geçen eyaletlere getirdiği ürünün vergisinin bölge gümrüklerinde tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. İhraç edilen ürünlerin Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine götürüldüğünde de hiçbir vergiye tabi tutulmayacağı ifade edilmiştir⁴⁴.

Ticaret için uygulanan şartlar gereğince Rus tüccarına tanınan haklara Osmanlı Devleti de sahip olacak ve Rusya'da aynı şekilde ticaret yapabilecekti. Rusya'da ticaret için en imtiyazlı milletlere verilen haklar Osmanlı Devleti'ne de verilecekti⁴⁵.

Bu antlaşma Nisan 1856'ya kadar geçerli olacak sürenin bitiminden 6 ay önce antlaşmanın hükümlerinin aynen ya da yeniden düzenlenerek uygulanması yönünde görüşmeler yapılacaktır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde Rus tüccarından alınacak vergi için düzenlenen tarifenin Ekim 1842 tarihinden itibaren 12 sene geçerli olması düşünülmüş ise de antlaşmanın müddetinin sonuna kadar uygulanması, kurallara uyulması ve sürenin bitimi ile yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada iki taraf arasındaki antlaşma gereği yapılan ticaretten alınacak %9'luk verginin 3

%2'nin ise 2/3'ye indirilmesi kararlaştırılmıştır. Tarifede değeri belirtilmemiş ürünlerin vergisinin aynı şartlarda ödenmesi ve tüccara verilen hakların muhafaza edilmesi kabul edilmiştir⁴⁷.

Antlaşmanın imzalanmasından iki ay ya da daha kısa süre içerisinde iki devlet tarafından onaylanarak 1846 yılının Temmuz ayından başlamak üzere yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır⁴⁸. Ayrıca 30 Nisan 1846 tarihinde Rusya Sefaretine antlaşma metnine ilave olmak üzere üç tahrir gönderilerek açıklamalar yapılmıştır.

Rusya'dan gelen hububatın eskisi gibi vergiden muaf tutulmasının imparator tarafından kabul edilmesi, Osmanlı Devleti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat zamanla ortaya çıkabilecek sorunların engellenmesi amacıyla bazı önlemler alınmıştır. Rusya'dan gelen hububat (buğday, arpa, çavdar ve mısır), Osmanlı vatandaşları tarafından sirkülasyonuna kadar gümrük vergisinden muaf tutulmaktaydı. Hariciye Nezareti tarafından 20 Eylül 1842 tarihinde Rusya Sefaretine gönderilen hüküm gereğince uygulanmakta olan bu konu hiçbir şekilde Rusya ve diğer devletler tarafından emsal gösterilip vesair mahsuller için de talep edilmeyecekti. Muafiyet sadece Rusya mahsulleri için geçerli olacak Osmanlı mahsulü, bu dört ürünün, Rusya tüccarı tarafından alınıp satılmasında gümrük vergisi ödenecekti⁴⁹.

Antlaşmanın dördüncü maddesinde beyan edilen eski ve yeni vergilerin birlikte alınması fıkrası ile altıncı, onuncu, on birinci ve on ikinci maddelerinde yer alan özel şartlar kabul edilmiş ise de esnaflık ve seyyar satıcılık gibi düzenlemelerin Rusya vatandaşlarına uygulanmasının diğer dost devletlerin bu şartları kabullerine ve onların vatandaşları arasında da yaygınlaştırılmasına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Rus vatandaşlarına Osmanlı topraklarında en imtiyazlı devlet vatandaşları gibi işlem yapılacağı ifade edilmiştir⁵⁰.

41 Antlaşmanın 13. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 54, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 106–107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

42 Antlaşmanın 14. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

43 Antlaşmanın 15. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171–172.

44 Antlaşmanın 16. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

45 Antlaşmanın 17. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63–64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

46 Antlaşmanın 18. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

47 Antlaşmanın 19. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55–56, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108–109.

48 Antlaşmanın 20. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 56, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 109.

49 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 56–57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/93 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 110–111.

50 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/94 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, A.MKT (Sadaret Mektubi Kalemî), 52/25 (25 L. 1262 /

Antlaşmanın beşinci maddesinde yer alan Rus tüccarının yerli tüccar gibi muamele görmesi konusu ele alınarak açıklamalar yapılmıştır. Rus tüccarının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaptıkları ticarete yerli tüccar gibi amediye ve reftiye olarak %12 vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır. Fakat bazı emtia ve eşyanın vergisi farklı olduğundan bir tarife düzenlenerek sefarete gönderildiği beyan edilmiştir⁵¹.

Rus tüccarının Osmanlı ipeğini ithal etmek için satın aldığı gümruk vergisini ödedikten sonra gemilere yükleyerek nakledilebileceği iskeleler, 30 Nisan 1846'da imzalanan *Ticaret Antlaşması* gereğince Rusya sefaretine bildirilmiştir⁵² (Tablo 1).

15 Temmuz 1846 tarihinde Rusya elçisi Viladimir Telinof, Hariciye Nezareti sahilhanesine davet edilmiş her iki devletin imzaladığı anlaşma metinleri teati edilmiştir. Anlaşma sonrası iki ülkenin memurlarına hediye ve nişanlar takdim edilmiştir. Rusya elçisi Viladimir Telinof'a padişahın tasviri ile süslü 60 bin, Alexander Hangerli'ye tuğralı 30 bin, Bogdanav'a 20 bin, üçüncü tercüman Gamazov'a 12.500 kuruş değerinde üzeri mücevherlerle işlenmiş birer kutu hediye edilmiştir. Serkatip vekili Zubovin'e ikinci, Buharin, Giriev⁵³ ile ikinci tercüman Çernyayev'e üçüncü, Perovskiy'e dördüncü, Serkatip Prens Karsakov'a⁵⁴ beşinci dereceden nişan verilmiştir⁵⁵. Ayrıca Kont Nesselrod tarafından ticaret anlaşmasının hazırlanması ve imzalanması sırasında emekleri bulunan La Pine ve Baron Jomini'nin de ödüllendirilmesi gerektiği Viladimir Telinof'a bildirilmiştir. Bunun üzerine Telinof durumu Osmanlı Devleti'ne bildirerek bahsi geçen kişilere de nişan verilmesini rica etmiştir. Yapılan müzakerelerden sonra Meclis-i Vâlâ Riyaseti ile Hariciye Nezareti, ikinci numaradan nişan-ı âli verilmesini uygun görmüş ve padişah tarafından da onaylanmıştır⁵⁶.

Rusya tarafından ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya Aigle Blanc nişanı, Darphane-i Âmire Nazırı Tahir Beyefendi'ye imparator tasvirli mücevher kutu, Amedi-i Dîvân-ı Hümâyûn Mümtaz Efendi'ye İmparatorun cigarasıyla mücevher kutu, Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı Fuat Efendi ile Hariciye Müsteşarı Ali Efendi'ye Saint Stanislas nişanının sınıf-ı evveli,

Hariciye Kâtibi Tevfik, Gümrük Emini Vekili Muhtar, Beylik Kesedarı Afif ve Gümrük Sandık Emini Lutfullah Efendilere mücevher kutu, Tahir Bey'in mühürdarı ile Hariciye Nezareti mühürdarı Behçet Efendi'ye elmas yüzük takdim edilmiştir⁵⁷. Ayrıca Osmanlı Devleti memurlarına dağıtılması için Rusya imparatorunun gönderdiği 2.000 Macar altının Hariciye Nezareti tarafından teslim alındığı hazineye bildirilmiştir⁵⁸.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış gereğince her iki devlet vatandaşlarının ticari ilişkilerinin günden güne artması sebebiyle iki devlet arasında akdedilen ticaret antlaşmasının temmuz ayından itibaren uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. Hükümlerinin içeriğinin bilinmesi için de gerekli bölgelere antlaşma metinleri gönderilmiştir. Antlaşmada yer alan seyyar satıcılık ve esnafılık gibi istisnai uygulamaların ikinci bir emre kadar gizli tutularak tatbik edilmemesi diğer şartların ise hemen uygulamaya konulması istenmiştir⁵⁹.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bazı ihtilaflar meydana gelmiş ise de çözüme kavuşturulmuştur. Trabzon'daki gümrük memurlarının duhanın kıyyesi için 52 para yani %28 vergi istedikleri, antlaşmaya aykırı hareket ederek Rus tüccarının ticari metalarını alıkoydukları ve köylünün Ruslara duhan satmasını yasaklayarak ticareti engelledikleri Rus sefaretine bildirilmiştir. Rus konsolosu da durumu Bâbîâlfî'ye arz ederek antlaşmaya uygun hareket edilmesini istemiştir. Rus vatandaşı olup Trabzon'da duhan ticaretiyle iştigal eden tüccarın 4 Mart 1852 tarihli şikâyeti doğrultusunda Osmanlı Devleti Trabzon valisine bir emirname göndermiştir. İki devlet arasında daha önce imzalanan ticaret antlaşmalarına göre Rus tüccarın %3'ten fazla gümrük vergisi ödemeyeceği 30 Nisan 1846 ahitnamesi gereğince de %9 reftiye toplamda ise %12 alınması kararlaştırıldığından bunun dışında herhangi bir verginin alınmaması gerektiği beyan edilmiştir. Duhan gümrüğü konusunda ahitnamenin 11. Maddesinin 6. Faslında belirtilen hükmün uygulanmasını, Rus tüccarının aleyhine olan bu ihtilafların ortadan kaldırılarak tarifelere uyulması talep edilmiştir⁶⁰.

16 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 51/39 (15 L. 1262 / 6 Ekim 1846); BOA, İ.MSM (İrade Mesâil-i Mühimme), 26/736 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 112.

51 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/96 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 111.

52 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 58 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, A.DVN, 64/55.

53 Osmanlı Devleti Giriev için 20 bin kuruş değerinde mücevherlerle süslü bir kutu hazırlamış olmasına rağmen Viladimir Telinof'un önerisi üzerine üçüncü dereceden nişan vermiştir. BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846).

54 Osmanlı Devleti tarafından Karsakov'a tuğralı 30 bin kuruşluk mücevherlerle süslü bir kutu verilmiştir. Fakat Viladimir Telinof antlaşmanın imzalanması sırasında hazır bulunmaması sebebiyle tuğrasız ve daha değersiz bir kutunun verilmesini teklif etmiş ve Osmanlı Devleti de uygun görmüştür. Verilen kutu geri alınarak yerine beşinci dereceden nişan verilmiştir. BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/740 (24 Ş. 1262 / 17 Ağustos 1846).

55 BOA, İ.MSM, 26/734 lef 3-4 (19 B. 1262 / 13 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846); BOA, C.HR (Cevdet Hariciye), 63/3106 (Evâil Ş. 1262 / Ağustos 1846); BOA, C.HR, 103/5105 (Evâil Ş. 1262 / Ağustos 1846).

56 BOA, İ.HR (İrade Hariciye), 36/1634 (24 B. 1262 / 18 Temmuz 1846).

57 BOA, İ.MSM, 26/734 lef 1-2 (19 B. 1262 / 13 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/737 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846).

58 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 58 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/95 (30 Nisan 1846).

59 BOA, A.MKT, 53/16 (5 Za. 1265 / 25 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 52/25 (25 L. 1262 / 16 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 51/39 (15 L. 1262 / 6 Ekim 1846); BOA, İ.MSM, 26/736 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846).

60 BOA, HR.SYS, 1949/18 (Ca. 1268 / Şubat-Mart 1852).

Tablo 1. Osmanlı ipeğinin Rusya'ya ithal edileceği limanlar

İpeğin üretim yeri	İhraç edilecek iskele
Hüdavendigar, Saruhan, Karesi, Karacaili	İzmir'e götürülecek ise hiçbir iskeleye uğramaksızın direk nakledilecekti. İstanbul'a Mihaliç, Mudanya, Gemlik Karamürsel, İzmit, Erdek, Bandırma iskeleleri vasıtasıyla gönderilecekti.
Aydın, Sığla, Menteşe	Sadece İzmir iskelesine
Halep, Sayda, Şam ve civarında üretilen	Akka, Beyrut, Trablusşam, Lazkiye İskenderun iskelelerine
Kıbrıs	Tuzla
Amasya ve civarı	Samsun, İzmit iskeleleri vasıtasıyla İstanbul'a doğrudan, Rusya'ya gönderilecek ise Trabzon, Samsun ve Sinop gümrüklerine
Tırnova ve Edirne civarı	Karayolu veya Tekfurdağı, Enez limanlarından İstanbul'a, İzmir'e gönderilecek ise Enez iskelesine, doğrudan Rusya'ya ihraç edilecekse; Varna veya Nemçe iskelesi yolu ile gidecekse Rusçuk, Vidin gibi başlıca gümrük olan iskelelere gönderilecekti.
Yanya, Selanik, Tırhale	Golos, Selanik ve Kavala'ya nakledilerek bu iskelelerin gümrüklerinden geçirilecekti.

Yapılan ticaret anlaşmalarında yabancı tüccarın kendi memleketinden ya da başka bir devletten aldığı ürünü Osmanlı Devleti'ne getirdikleri eşyanın vergileri, geldikleri gümrükte, Osmanlı Devleti'nden alıp götürdükleri eşyanın gümrük vergisinin ise çıkış gümrüklerinde alınması gerektiği belirtilmiştir. Rusya ile 1846 senesinde imzalanan ve süresi 1853'te bitecek olan ticaret anlaşmasında dahi gümrük vergilerinin belirtilen şekilde alınması kararlaştırılmıştır. Anlaşma gereğince Rus tüccarının Trabzon yoluyla İstanbul'a naklettikleri eşyanın gümrük vergisi İstanbul'da alınmaktaydı. Trabzon ve çevresinde bulunan gümrüklerin idari şartlarında düzenlemeler yapıldıktan sonra gemiye yüklenen eşyanın gümrük vergisinin Trabzon iskelesinde alınması kararlaştırılmıştır⁶¹. Yapılan iyileştirmeler sonrasında bazı karışıklıkların yaşandığı da görülmüştür. Örneğin Rus tüccarından Nikola'nın Trabzon yolu ile İstanbul'a gönderdiği emtianın gümrük vergisi Trabzon'da alınmış olmasına rağmen İstanbul'da da istenilmiştir. Durum Trabzon valisine sorulduktan sonra problem giderilmiştir⁶².

Antlaşmanın 6. Maddesinde Rus tüccarının Osmanlı Devleti'nin gedikli ve gediksiz esnafı gibi seyyar satıcılık yapmasına izin verilmemiştir. Fakat Rus tüccarının bu konuya riayet etmediği görülmüştür. Örneğin Erzurum ve Kars'da Rus vatandaşlarından birçoğunun esnaflık yaptığı tespit edilmiş bölge valisi Hamdi Paşa'dan önlem alması istenmiştir⁶³.

Antlaşmada savaş edevatının, top, barut, kurşun ve ateşli silahların ticareti yasaklanmış sadece bir insanın av için kullanabileceği en fazla 5 vukiyelik saçma ve gerekli

miktarda barutun satılmasına izin verilmişti. Yasak mamullerin taşınmaması için Osmanlı Devleti gerekli önlemleri almış gümrüklerde vergisi alınan eşyalara dikkat edilmesi, taşınması ve satımı yasak olan eşyalara da el konularak gemilere yüklenilmemesi için emirler yayınlamıştır. Örneğin İzmir'de yaşayan Rus tüccarı İzmir gümrüğünde vergisini ödeyerek Midilli'de satmak üzere 100 varil barutu gemiye yüklemiş fakat Ayvalık'a götürmüştür. Barut limanda kabul edilmemiş Tophane müşiri haberdar edilmiş ve barut Midilli'ye götürülüp el konularak cephaneliğe yerleştirilmiştir. Sonra da barutun satımının ve memlekete girişinin yasak olduğu ve bunun herkes tarafından bilindiği açıklanmıştır⁶⁴.

Karadeniz'in Anadolu sahilinden Rusya'ya ticaret için giden Osmanlı kayıklarının yasak bölgelere girmemeleri ve harp mühimmatı gibi yasak eşya taşımamaları için memurlara talimat gönderilerek hassasiyet gösterilmesi istenmiştir. Buna rağmen kanunlara aykırı olarak küçük çaptaki kayıkların Çerkezlerle top ve mühimmat taşıdıkları tespit edilmiştir. Liman idaresinden kayıkların içini kontrol ettirmesi, harp mühimmatı bulunduğu takdirde kayıklara el konularak kaptanlarının cezalandırılması istenmiştir. Osmanlı Devleti vatandaşlarının antlaşma hükümlerine riayet etmesi için memurlar uyarılmış aksi durumda kendilerinin sorumlu tutulacağı Trabzon ve Kastamonu valilerine bildirilmiştir⁶⁵.

Zahire yükü ile Karadeniz'den geçerek Akdeniz'e gidecek olan Rus tüccar gemilerine, gerek yüklü gerekse güzergâh üzerindeki limanlardan yük alacak olsun gideceği mesafe uzak olmadığından, yolculuk için uzun süreye ihtiyaç

61 BOA, C.HR, 9/447 (17 Z. 1274 / 29 Temmuz 1858).

62 BOA, HR.MKT (Hariciye Mektubi Kalemi), 311/56 (4 R. 1276 / 31 Ekim 1859).

63 BOA, HR.MKT, 28/9 (15 L. 1265 / 3 Eylül 1849).

64 BOA, A.MKT.MHM (Sadaret Mühimme Kalemi), 13/99 (14 B. 1265 / 5 Haziran 1849).

65 BOA, A.MKT, 62/22 (19 M. 1263 / 7 Ocak 1847); BOA, HR.MKT, 15/82 (19 M. 1263 / 7 Ocak 1847); BOA, HR.MKT, 16/69 lef 1 (2 S. 1263 / 20 Ocak 1847); BOA, İ.HR, 38/1789 (24 M. 1263 / 12 Ocak 1847).

duyulmadığından, İstanbul Boğazı'ndan girişi ile Çanakkale Boğazı'ndan çıkışı için 15 günlük bir süre tanınmıştı. Kırım Savaşı sebebiyle 15 günlük sürenin bitiminden sonra zorunlu sebeplerden dolayı bölgede kalan Rus tüccar gemilerine 45 gün süre verilmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa ve Afrika taraflarından gelen ve okyanuslarda bulunan dost devlet tüccarının ticari eşyalarıyla yüklü Rus tüccar gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e girmeleri için 24 Kasım 1853'ten itibaren 3 aylık sürenin yeterli olacağı beyan edilmiştir. Tüccar gemilerinin iki boğazın muhafızları tarafından korunacağı ve bu süre içerisinde Rus bayrağı ile seyahat edecek tüccar gemilerine müdahale edilmemesi için Osmanlı Devleti savaş gemileri komutanlarına gerekli talimatlar verileceği dile getirilmiştir. 3 aylık sürenin bitimine kadar tüccar gemilerine gümrük tarafından dahi müdahalede bulunulmayarak mevcut kanunlara göre işlem yapılması istenmiştir⁶⁶.

Kırım Savaşı sebebiyle Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki resmi ilişkiler kesilmiş olmasına rağmen irade çıkarılarak Osmanlı Devleti memurlarına Rus tüccar ve vatandaşlarına iyi davranılmasına dair talimatlar verilmiş işlerinin kolaylaştırılması ve haklarına riayet edilerek hürmet gösterilmesi, Rus konsolos ve memurlarına layıkıyla davranılması şikâyetine sebep olacak davranışlarda bulunulmaması talep edilmiştir⁶⁷.

Kırım Savaşı başladıktan sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Rus tüccar ve vatandaşlarının, işlerinin 6 ay boyunca Avusturya memurları tarafından yürütülmesi, kanunlara uymayanların süre bitimine bakılmaksızın bulundukları bölgelerden çıkarılması kararlaştırılmıştır⁶⁸.

Sonuç

Osmanlı-Rus ticari ilişkileri, 18. yüzyıldan itibaren imzalanan antlaşmalarla giderek kurumsallaşmış ve Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 1720 Antlaşması ile başlayan süreç, 1739 *Belgrad*, 1774 *Küçük Kaynarca* ve 1783 antlaşmalarıyla Rus tüccarına önemli imtiyazlar sağlamış, 1846 ticaret antlaşmaları ile bu ayrıcalıklar pekiştirilmiştir. 1846 *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması*, yalnızca iki devlet arasında imzalanmış bir ticari düzenleme olmaktan öte, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Avrupa ile bütünleşen ekonomik yapısının tipik bir göstergesi olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda sanayi devriminin yarattığı yeni ekonomik dinamikler ve 1838 *Balta Limanı Anlaşması*'nin getirdiği serbest ticaret düzeni, Osmanlı pazarının yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1838 *Balta Limanı Anlaşması* ile başladığı serbest ticaret rejimine 1846'da Rusya da dâhil edilmiş böylece

Osmanlı ekonomisi yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin geleneksel iktisadi düzeninin çözülme sürecinde, hem siyasi hem de ekonomik bağımlılığın derinleşmesine işaret etmektedir.

Antlaşma, görünürde ticari dengeyi gözetiyor gibi görünse de gerçekte yerli sanayinin zayıflamasına ve yabancı malların Osmanlı pazarında hâkimiyet kurmasına hizmet etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerle rekabet edebilecek düzeyde imtiyazlar elde etmesi, iki devlet arasındaki ilişkilerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik boyutunu da etkilemiştir. Osmanlı-Rus ticaret antlaşmaları, bir yandan iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış; diğer yandan Osmanlı Devleti'nin geleneksel ekonomik yapısını sarsarak, Batı karşısındaki bağımlılığını artıran sürecin bir parçası olmuştur. Antlaşma ile Rus tüccarına İngiltere ve Fransa ile eşit haklar tanınması, Osmanlı Devleti'nin denge politikası çerçevesinde Avrupa güçleri arasındaki rekabeti gözettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Osmanlı, Rusya'yı dışlamamakla birlikte onu İngiltere karşısında ikincil konuma da indirgememiştir.

İç gümrüklerin kaldırılması, düşük oranlı vergiler (%3 reftiye, %9 amediye) ve ithalat-ihracat kolaylıkları, kısa vadede ticari hacmi artırsa da uzun vadede Osmanlı iç piyasasını yabancı mallara açık hale getirmiştir. Özellikle sanayi ürünlerinde Rusya'nın rekabet avantajı, yerli üretim üzerinde yıkıcı etki yaratmış ve Osmanlı sanayisinin çöküşünü hızlandırmıştır. Antlaşma, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunu yalnızca ekonomik düzlemde değil, diplomatik düzeyde de güçlendirmiştir. Osmanlı'nın imtiyaz dağıtımında Rusya'yı en ayrıcalıklı devletler grubuna dâhil etmesi, Rusya'nın Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarlarını pekiştirmiştir. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin aynı dönemde İngiltere ve Fransa ile de benzer anlaşmalar yapmış olması, devletin büyük güçler arasında manevra alanı yaratma çabasını göstermektedir.

1846 Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması, Osmanlı iktisat tarihi için yalnızca bir ticari belge değil, aynı zamanda küresel kapitalist sistem karşısında Osmanlı'nın bağımlı konumunu kurumsallaştıran bir dönemeç olarak değerlendirilmelidir. Antlaşma, Osmanlı-Rus ilişkilerinde iktisadi yakınlaşmayı sağlamakla birlikte, Osmanlı ekonomisinin Batı merkezli dünya ticaret düzenine entegrasyonunu ve bu süreçte yerli üretimin zayıflamasını hızlandırmıştır. Bu yönüyle, 19. yüzyıl Osmanlı dış ticaret politikalarının hem ekonomik bağımsızlık hem de siyasi egemenlik açısından yarattığı kırılma noktaları gözler önüne sermektedir.

66 BOA, A.MKT.NZD (Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı), 104/58 (10 Ra. 1270 / 11 Aralık 1853); BOA, İ.HR, 105/5138 (5 R. 1270/5 Ocak 1854).

67 BOA, A.MKT.UM (Sadaret Umum Vilayet Evrakı), 136/29 (17 Ş. 1269 / 26 Mayıs 1853).

68 BOA, A.MKT.UM, 149/47 (17 Ra. 1270 / 18 Aralık 1853).

1838 ve takip eden yıllarda Avrupa Devletleri ve Rusya ile imzalanan ticaret antlaşmaları 1861-1862 yıllarında yapılan Kanlıca Ticaret Muahedeleri ile daha da geliştirilmiştir⁶⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısı bozulmuş ve Osmanlı Devleti yabancı devletlere daha fazla bağımlı hale gelmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)⁷⁰
Cevdet Hariciye (C. HR)
Hariciye Nezâreti Siyasî (HR. SYS)
Hatt-ı Hümayûn (HAT)
Hariciye Mektubi Kalemî (HR. MKT)
İrade Hariciye (İ. HR)
İrade Mesâil-i Mühimme (İ. MSM)
Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemî (A. DVN. MHM)
Sadaret Mektubi Kalemî (A. MKT)
Sadaret Mukavelenâmeler (A. DVN. MKL)
Sadaret Mühimme Kalemî (A. MKT. MHM)
Sadaret Name-i Hümayûn Defterleri (A. DVNSNMH.d)
Sadaret Name-i Hümayûn Evrakı (A. DVN. NMH)
Sadaret Name-i Hümayûn Kalemî (A. DVN. NMH)
Sadaret Nezaret ve Devâir Evrakı (A. MKT. NZD)
Sadaret Umum Vilâyet Evrakı (A. MKT. UM)

Kaynaklar

Aksan, V. H. (2010). *Kuşatılmış bir imparatorluk: Osmanlı harpleri 1700–1870* (G. Ç. Güven, Çev.). İş Bankası Yayınları.
Ayverdi, S. (2004). *Türk–Rus münasebetleri ve muharebeleri*. Kubbealtı Neşriyatı.

Barkley, H. C. (1876). *Between the Danube and Black Sea or five years in Bulgaria*. London.

Beydilli, K. (1998). Hünkâr İskeleyi Antlaşması. *DİA*, 488–490.

Bostan, İ. (1995). Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu. *Belleten*, 225, 353–394.

Engin, H. (2024). *Teşkilat, tahkimat ve mâlî yapıyla Osmanlılarda serhaddin savunması*. Kitabevi Yayınları.

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri (1789–1856)* (C. 5). TTK Yayınları.

Kireev, N. G. (1999). XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus–Türk ticaret ilişkilerinin kurulması. *İçinde Türk–Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491–1992* (s. 115–120). TTK Yayınları.

Köse, O. (2006). *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*. TTK Yayınları.

Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*. TTK Yayınları.

Kurdakul, N. (1981). *Osmanlı Devleti'nde ticaret antlaşmaları ve kapitülasyonlar*. Döler Neşriyat.

Kurmuş, O. (1982). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. Savaş Yayınları.

Kurtaran, U. (2014). *Sultan I. Mahmud dönemi*. Atuf Yayınları.

Kurtaran, U. (2014). Sultan I. Mahmud'un Rusya'ya verdiği 1739 tarihli âhidnamenin diplomatik açıdan tahlili. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(1), 213–232.

Kürkman, G. (2003). *Anadolu ağırlık ve ölçüleri*. Suna–İnan Kırâç Akdeniz Araştırma Enstitüsü.

Kütükoğlu, M. S. (1992). Baltalimanı Muahedesi. *DİA*, 5, 38–40.

Muahadat Mecmuası, C. III. (1297). Ceride-i Askeriye Matbaası.

Muahadat Mecmuası, C. IV. (1298). Ceride-i Askeriye Matbaası.

Nekrasov, M. (1999). XVI. yüzyılda Rus–Osmanlı ekonomik ilişkileri. *İçinde Türk–Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491–1992* (s. 91–96). TTK Yayınları.

Pakalın, Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (C. 3). Millî Eğitim Basımevi.

Platonov, S. F. (2006). *Kurs russkoy istoriya*. Veçe Yayınları.

Riasanovsky, N. V., & Steinberg, M. D. (2016). *Rusya tarihi: Başlangıçtan günümüze* (F. Dereli, Çev.). İnkılap Yayınevi.

Sorel, A. (2016). *On sekizinci asırda mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca muâhedesi* (Y. Ziya, Çev.). İdeal Kültür Yayıncılık.

Yazıcı, S. (2019). Osmanlı Devleti (1699–1923). *İçinde M. B. Çelik (Ed.), Türk tarihi ve kültürü* (s. 177–209). Nobel Yayıncılık.

Yılmaz, Ö. (2009). Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 359–382.

Yuzefoviç, T. (2005). *Dogovori Rossii s vostokom: Politicheskie i torgovyie*. GPIB Yayınları.

69 Necdet Kurdakul, “Ticaret Antlaşmaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1985, s. 666–667.

70 Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.